

Over het belang van een kritische omgeving

Integriteit en kwaliteit in de Nederlandse geschiedschrijving

53

RUUD ABMA

In 2019 onderzocht de Commissie Wetenschappelijke Integriteit van de Rijksuniversiteit Groningen of Ad van Liempt in zijn proefschrift plagiaat had gepleegd. Zij oordeelde dat dit niet het geval was maar signaleerde wel dat er sprake was van slordigheden en omissies in de bronvermeldingen. Dit roept de vraag op waar de grenzen liggen tussen schending van de wetenschappelijke integriteit en gebrek aan zorgvuldigheid. In deze bijdrage wijs ik op het belang van een kritische omgeving bij het doen van wetenschappelijk onderzoek, en op de risico's die de drang tot 'scoren' met zich meebrengen voor het bevorderen van kwaliteit en integriteit in de wetenschap.

In 2019, the Academic Integrity Committee of the University of Groningen investigated whether Ad van Liempt had committed plagiarism in his dissertation. It ruled that this was not the case, but the committee did identify sloppiness and omissions in Van Liempt's source citations. This raises the question of where the boundaries lie between the violation of scientific integrity and the lack of due diligence. In this contribution, I point out the importance of a critical environment when conducting scientific research, and the risks that the urge to 'score' entails for the fostering of quality and integrity in science.

Op 8 augustus 2019 diende onderzoeksjournalist Bart Droog een klacht in bij het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). De klacht betrof 'schending van de wetenschappelijke integriteit' door Ad van Liempt bij het onderzoek voor en het schrijven van het proefschrift *Gemmekeer. Commandant van kamp Westerbork*. De Groningse Commissie Wetenschappelijke

Integriteit (CWI) onderzocht de zaak en verklaarde medio december 2019 de klacht van Droog ongegrond.¹ Van Liempt had volgens de CWI geen plagiaat gepleegd, maar hij was op meerdere plaatsen onzorgvuldig en onvolledig geweest in zijn bronvermeldingen. Droog meende echter dat er wel degelijk sprake was van wetenschappelijk wangedrag en stelde dat de uitspraak een vrijbrief vormde voor medewerkers en studenten van de RUG om naar believen fraude te plegen.² Daarom ging hij tegen de uitspraak in beroep bij het Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit (LOWI). Ook dit orgaan kwam tot de slotsom dat Van Liempt slordig was geweest maar dat hij de wetenschappelijke integriteit niet had geschonden.³

Daarmee lijkt de kous af, maar de rapporten van CWI en LOWI roepen vragen op. Hoe kan het dat zelfs bij verwijtbare onzorgvuldigheden niet de conclusie volgt dat ‘de beklagde’ de wetenschappelijke integriteit heeft geschonden? En hoe kan een proefschrift met zoveel aantoonbare – en aangetoonde – onzorgvuldigheden de basis vormen voor een promotie? Om deze vragen te beantwoorden heb ik de adviesrapporten van de CWI en het LOWI bestudeerd (noot 1 en 3), alsook het verzamelde materiaal op de website van aanklager Bart Droog.⁴ Verder heb ik gebruik gemaakt van algemene literatuur over schendingen van de wetenschappelijke integriteit.⁵

Ad van Liempt en de Tweede Wereldoorlog

Van Liempt begon in 1968 op negentienjarige leeftijd aan een loopbaan als schrijvend journalist. In 1982 stapte hij over naar de televisie, waar hij zich gaandeweg op historische thema's ging richten. Hij maakte bijvoorbeeld met Loe de Jong een nieuwe versie van de televisieserie *De bezetting* (1988) en bedacht met regisseur Gerda Jansen Hendriks de formule voor het tv-programma *Andere Tijden*, waarin wekelijks een historisch onderwerp wordt belicht. Naast zijn werk bij de televisie schreef Van Liempt goed toegankelijke boeken over onderwerpen uit de

1 Commissie Wetenschappelijke Integriteit Rijksuniversiteit Groningen (CWI RUG), 15 december 2019, <https://www.rug.nl/about-ug/latest-news/news/archief2019/pdf/2012-adviescwi-aancv-bdef-1.pdf>.

2 Thereza Langeler, 'Nieuw hoofdstuk in plagiaataffaire Ad van Liempt: onderzoeker Bart FM Droog gaat in hoger beroep', *Dagblad van het Noorden*, 7 januari 2020, <https://dvh.nl/groningen/Nieuw-hoofdstuk-in-plagiaataffaire-Ad-van-Liempt-onderzoeker-Bart-FM-Droog-gaat-in-hoger-beroep-25210422.html>.

3 Advies van het Landelijk Orgaan Wetenschappelijke Integriteit (LOWI), 10 augustus 2020, zaak nr. 2020-11, https://lowi.nl/wp-content/uploads/2020/09/LOWI-advies-2020_11.pdf.

4 Bart Droog, 'De zaak Ad van Liempt. Promotie tegen beter weten in', *Droog Magazine*, 22 augustus 2020, <https://www.droog-mag.nl/2019/vl/>.

5 Deze bijdrage is een verdieping van de blogtekst die ik op 30 april 2021 over de zaak-Van Liempt publiceerde. Ruud Abma, 'Een beetje integer?', *De publicatiefabriek*, 30 april 2021, <http://depublicatiefabriek.blogspot.com/2021/04/een-beetje-integer.html>.

Nederlandse geschiedenis van de twintigste eeuw. Hij was ook de bedenker van de negendelige televisiedocumentaire *De Oorlog* (2009), die tot stand kwam met medewerking van hoogleraar Hans Blom en een vijfkoppig onderzoeksteam.

Op 10 januari 2011 ontving hij uit handen van hoogleraar Journalistiek en Cultuur Frank van Vree een eredoctoraat van de Universiteit van Amsterdam, onder andere voor zijn bijdragen aan de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog. Van Vree wees ook op de rol die Van Liempt had gespeeld in het overbruggen van de kloof tussen universiteit en journalistiek en hij roemde de kritisch-wetenschappelijke houding die de kersverse eredoctor bij dat alles altijd had aangenomen.⁶

Niet iedereen keek even zonnig naar de werkwijze van Van Liempt. Zowel in de wereld van de media als in die van de geschiedschrijving meldden zich auteurs die hun eigen werk tegenkwamen in lezingen, boeken en documentaires van Van Liempt, zonder bronvermelding.⁷ ‘Ad van Liempt pronkt met andermans veren’, zo schreef een van de gedupeerden in een opiniestuk.⁸ Van Liempts imago liep verdere averij op door zijn associatie met het boek *Oorlogsouders* van Isabel van Boetzelaer. Bij de verschijning ervan in 2017 hield hij een uiterst positieve lofrede, op het omslag schreef hij een aanbeveling (‘dit hoge niveau komt zelden voor’) en ook hielp hij actief bij de promotie van het boek.⁹ Later werd geoordeeld dat *Oorlogsouders* bestond uit een ‘potpourri van vervalsingen, verzinsels en plagiaten’.¹⁰ Als eindredacteur van het boek *Jodenjacht* (2011) had Van Liempt dit kunnen weten, want daarin wordt aangetoond dat vader Van Boetzelaer, anders dan zijn dochter suggereerde, een actieve ‘jodenjager’ was.¹¹ Van Liempt gaf toe dat hij een ernstige fout had gemaakt door het boek zo onkritisch te promoten. Hij beschouwde het als ‘een dieptepunt in [z]ijn carrière’.¹²

6 ‘Eredoctoraat Ad van Liempt’, *Faculteit der Geesteswetenschappen Nieuwsbrief* 134 (2010) 4.

7 Zie voor een overzicht Bart Droog, ‘De zaak Ad van Liempt. Samenvatting – deel 2. Promotie tegen beter weten in’, *Droog Magazine*, 25 december 2019, <https://www.droog-mag.nl/2019/vl/samenvatting-deel-2.html>.

8 Frits Barend, ‘Frits Barend: “Ad van Liempt pronkt met andermans veren”’, *Het Parool*, 30 maart 2019, <https://www.parool.nl/columns-opinie/frits-barend-ad-van-liempt-pronkt-met-andermans-veren-ba3f554a/>. De uitdrukking ‘pronken met andermans veren’ geldt als een synoniem voor plagiaat, zie Kees Schuyt, *Tussen fout en fraude. Integriteit en oneerlijk gedrag in wetenschappelijk onderzoek* (Leiden 2014) 102-109.

9 Zie voor Van Liempts betrokkenheid bij dit boek, Rudolf Dekker, *Plagjaat en nivellering. Nieuwe trends in de Nederlandse geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2019) 63-75; Bart Droog, ‘Oorlogsouders’, *Droog Magazine*, 17 september 2019, <https://www.droog-mag.nl/2019/vl/oorlogsouders.pdf>.

10 Maarten van Voorst tot Voorst, ‘Blauw bloed, zwart gedachtegoed. De verloren eer van freule Van Boetzelaer’, *De Nederlandse Boekengids* 2017:4 (2017).

11 Zie ook Chaja Polak, *De man die geen hekel had aan Joden. Een botsing met het verleden* (Amsterdam 2018).

12 Sander van Walsum, ‘Ad van Liempt ligt van verschillende kanten onder vuur. Waar komt de

CHAJA POLAK

atlas contact

▲ Omslag van *De man die geen hekel had aan Joden. Een botsing met het verleden*, geschreven door Chaja Polak uit 2018. Hierin bekritiseert zij Isabel van Boetzelaers boek scherp als een voorbeeld van een 'nivellerende' trend in de omgang met het oorlogsverleden. © Uitgeverij Atlas Contact.

Een jaar eerder, in 2016, was Van Liempt begonnen aan een biografie van de commandant van doorgangskamp Westerbork, Albert Konrad Gemmeke. Hij deed dit in opdracht van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. In 2017 benaderde het Biografie Instituut van de RUG Van Liempt met de vraag of hij op deze biografie zou willen promoveren. De directeur van dit instituut, hoogleraar Hans Renders, zou zijn promotor zijn. Van Liempt ging daarop in. Op 9 mei 2019 vond de promotie plaats met emeritus-hoogleraar en voorzitter van de Raad van Toezicht van Herinneringscentrum Kamp Westerbork Doeko Bosscher als tweede promotor.

Reacties op het proefschrift van Van Liempt

Van Liempt stond ten tijde van zijn promotie bekend als een initiatiefrijk en productief televisiemaker en auteur op het gebied van de Nederlandse geschiedenis en werd daarom gewaardeerd en door sommigen zelfs bewierookt. Zijn proefschrift werd met veel publiciteit omgeven en in de landelijke pers verschenen positieve besprekingen. Kritische reacties waren er ook, maar die verschenen niet in de pers en evenmin in vaktijdschriften, maar wel op persoonlijke websites.

Emeritus-hoogleraar culturele antropologie Lodewijk Brunt was zo'n criticus. Hij miste in het proefschrift een probleemstelling en een wetenschappelijke beschouwing waaruit onder andere duidelijk zou worden welke vragen Van Liempt tot uitgangspunt van zijn onderzoek nam en welke stappen hij zette om die vragen te beantwoorden.¹³ Pas in het slothoofdstuk komt Van Liempt met 'de centrale vraag' op de proppen: wist Gemmeke van het lot van de joden die hij vanuit Westerbork op transport zette?¹⁴ Gemmeke had dit altijd ontkend en het kon niet overtuigend bewezen worden – ook niet door Van Liempt. Van Liempt was met betrekking tot deze vraag dus niet verder gekomen dan bijvoorbeeld Loe de Jong in *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (1969-1994).

Of was de centrale vraag eerder 'wat voor man Gemmeke was', zoals Van Liempt zich elders in het proefschrift afvraagt? Was hij misschien een psychopaat, charmant maar meedogenloos? Psychiater Carla Rus stelde in een kritisch commentaar dat het doen van betrouwbare uitspraken over iemands persoonlijkheid onmogelijk is als daarnaar geen psychologisch

kritiek vandaan?', *de Volkskrant*, 30 oktober 2019, <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ad-van-liempt-lijgt-van-verschillende-kanten-onder-vuur-waar-komt-de-kritiek-vandaan-b12794eb/>.

13 Lodewijk Brunt, 'Promotie van Ad van Liempt, een farce', *Lodewijk Brunt*, 26 juni 2019, <http://>

www.lodewijkbrunt.nl/promotie-van-ad-van-liempt-een-farce/.

14 Ad van Liempt, *Gemmeke. Commandant van Kamp Westerbork* (Amsterdam 2019) 322-332.

onderzoek is gedaan.¹⁵ Daar komt bij dat Van Liempt geen expertise had op dit terrein en evenmin die expertise bij anderen gezocht had. Het bleef dus bij oppervlakkige psychologische speculaties.

Behalve kritiek op het wetenschappelijke gehalte van het proefschrift werden ook beschuldigingen van plagiaat geuit. Afgaand op Van Liempt kon de lezer gemakkelijk veronderstellen dat Gemmekers levensloop en zijn rol in Westerbork onontgonnen terrein waren. Dat was niet zo: een belangrijk deel van het proefschrift werd inhoudelijk gedekt door de recente studies van Nanda van der Zee, Lotte Bergen, Eva Moraal en Frank van Riet.¹⁶ Pronkte Van Liempt ook hier met andermans veren? Historicus Rudolf Dekker liet in *Plagiaat en nivellering. Nieuwe trends in de Nederlandse geschiedschrijving over de Tweede Wereldoorlog* (2019) zien dat dit het geval was.¹⁷ En onderzoeksjournalist Droog vond zo veel overeenkomsten tussen *Gemmeker* en publicaties van anderen dat hij een formele plagiaatklacht in de rede vond liggen. De klacht ging vergezeld van een minutieuze onderbouwing.¹⁸

Wanneer is iets plagiaat?

Wie een ander beschuldigt van plagiaat zet een zwaar middel in: je beschuldigt iemand van diefstal. Wanneer deze ‘letterdieverij’ formeel bewezen wordt kunnen zware sancties volgen, zoals ontslag.¹⁹ Maar wat moeten we verstaan onder plagiaat?²⁰ Vaak wordt gedacht: letterlijk overschrijven zonder aanhalingstekens en bronvermelding – het zogenaamde *woord-voor-woordplagiaat*. In het digitale tijdperk is dit type knip-en-plakplagiaat gemakkelijker geworden, maar dat geldt ook voor het opsporen

15 Carla Rus, ‘Van Liempt bepaalt teveel wat er in ons nationaal geheugen komt’, *Carla Rus*, 17 juni 2019, <https://carlarus.nl/van-liempt-bepaalt-teveel-wat-er-in-ons-nationaal-geheugen-komt/>.

16 Nanda van der Zee, *Westerbork. Het doorgangskamp en zijn commandant* (Soesterberg 2006); Lotte Bergen, *Albert Konrad Gemmeker. Commandant van Westerbork* (Soesterberg 2013); Eva Moraal, *Als ik morgen niet op transport ga... Kamp Westerbork in beleving en herinnering* (Amsterdam 2014); Frank van Riet (red.), *De bewakers van Westerbork* (Amsterdam 2016).

17 Dekker, *Plagiaat en nivellering*.

18 Zie Droog, ‘De zaak Ad van Liempt. Promotie tegen beter weten in’. De CWI heeft het ‘zeer uitgebreide’ klaagschrift niet integraal in haar rapport opgenomen, maar de punten

samenvattend geparafraseerd bij de betreffende onderdelen, zie CWI RUG, 8.

19 In het geval van de Leidse hoogleraar klinische psychologie René Diekstra, in wiens werk plagiaat was vastgesteld, dreigde oneerlijk ontslag. Hij kon dat alleen voorkomen door op eigen verzoek ontslag te nemen. Zie Frank van Kolfschooten, *Ontspoorde wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores* (Amsterdam 2012) 65.

20 De hier gehanteerde driedeling in plagiaatvarianten is onder andere te vinden in het hoofdstuk ‘Plagiaat’ uit het online *Handboek Academische Communicatieve Vaardigheden* (HACV). *Beter schrijven en presenteren op academisch niveau* (2019) van de RUG, <https://www.rug.nl/language-centre/communication-training/academic/hacv/handboek/schriftelijk/student/plagiaat>.

ervan. Minder opvallend is het zonder bronvermelding parafraseren van tekstfragmenten van anderen en die voor eigen werk laten doorgaan. Met een digitaal tekstvergelijkingprogramma kom je een dergelijk *parafraseplagiaat* niet op het spoor, daarvoor is inhoudelijke tekstvergelijking door ter zake kundige lezers nodig. Een derde variant is *ideeënroof*: pretenderen dat iets jouw eigen onderzoeksresultaat of vinding is terwijl je je wijsheden aan een andere, niet genoemde bron hebt ontleend. Het overtuigend ontmaskeren van ideeënroof is uiterst moeilijk en vergt een grondige kennis van zaken op het betreffende vakgebied.

De grenzen van plagiaatonderzoek

De cwi's die plagiaatbeschuldigingen moeten onderzoeken hebben die inhoudelijke kennis doorgaans niet en moeten zich uiteindelijk verlaten op deskundigen uit het betreffende vakgebied. De conclusie kan dan zijn dat de beklagde onvoldoende heeft verwezen naar eerdere auteurs op hetzelfde gebied. Maar heeft deze beklagde dat *met opzet* gedaan of was er sprake van slordigheid? Dat is voor een cwi moeilijk vast te stellen als niet hele lappen tekst letterlijk zijn overgenomen. In alle andere gevallen loopt een plagiaatbeschuldiging gemakkelijk vast in het drijfzand van 'onopzettelijk' begane slordigheden en omissies.

Ten aanzien van het proefschrift van Van Liempt adviseerde de cwi van de RUG 'de klacht van de heer Droog ongegrond te verklaren'.²¹ Bij lezing van het rapport valt op dat de cwi weliswaar op alle punten concludeert dat Van Liempt geen plagiaat heeft gepleegd, maar ook dat hij 'op onderdelen' slordig was geweest in zijn literatuurverwijzingen – vaak ook verwijtbaar slordig. Dat laatste komt naar voren in zinsneden als 'Beklaagde had hier naar het oordeel van de commissie op de bladzijden 91 en 92 voor de door hem geannoteerde passages inderdaad zorgvuldiger kunnen en moeten verwijzen naar het boek van Van Riet'.²² Voor de volledigheid merk ik op dat op andere punten van de aanklacht de cwi oordeelt dat er geen sprake is van onzorgvuldigheid.

Van Liempt beperkte zich in zijn verwijzingen hoofdzakelijk tot primaire bronnen die al eerder door anderen waren gebruikt ten aanzien van Gemmekers rol in kamp Westerbork.²³ Het werk van die anderen noemt hij niet of onvoldoende, en daardoor 'kan de schijn van plagiaat ontstaan', aldus de cwi. Dat klemt des te meer omdat het in dit geval gaat om een 'overzichtelijk en hanteerbaar aantal schrijvers'. Om de stand van

21 CWI RUG, 27.

22 CWI RUG, 16. Soortgelijke formuleringen zijn te vinden op andere plaatsen in het rapport. Zie ook in het rapport de paragraaf '4.4. Nadere beoordeling', CWI RUG, 25-26,

waar de cwi tot tweemaal toe stelt 'dat niet elke onzorgvuldigheid, ook al is sprake van verwijtbare onzorgvuldigheid, een inbreuk op de wetenschappelijke integriteit betekent'.

23 Zie de in noot 12 genoemde titels.

het onderzoek rond een bepaald onderwerp goed weer te geven – en dat hoor je te doen in een proefschrift – moet een volledige en nauwkeurige bronvermelding gegeven worden, zo schreef de commissie.²⁴

Qua bronvermeldingen had Van Liempt zorgvuldiger *kunnen* handelen. Had hij ook zorgvuldiger *moeten* handelen? Voor de beoordeling van wetenschappelijke integriteit is dat van belang. Bij de beantwoording van deze vraag liet de CWI zich leiden door historisch deskundigen, te weten Hans Blom en Van Liempts promotores Renders en Bosscher. De geleerden brachten te berde dat binnen de wetenschappelijke discipline in kwestie – het biografisch onderzoek – ‘geen eenduidige opvattingen bestaan’ over wat goed bronnen vermelden inhoudt.²⁵ Biografen van de ‘oude stempel’ menen dat omwille van de leesbaarheid ‘in biografische studies [...] spaarzaam met bronvermeldingen [moet] worden omgegaan, specifiek waar bronnen rechtstreeks op oorspronkelijke bronnen zijn terug te voeren’. Daartegenover staat de opvatting van de ‘nieuwe stempel’ ‘dat auteurs zorg dienen te dragen voor een verfijnde en nauwgezette bronvermelding en dat hen daarbij weinig vrijheid toekomt’.²⁶ Het proefschrift van Van Liempt zou ‘van de oude stempel’ zijn en dat zijn beide promotores naar eigen zeggen ook.

Men kan zich afvragen waarom de CWI ervoor koos om in dezen te varen op het kompas van twee deskundigen, Renders en Bosscher, die nauw betrokken waren bij de totstandkoming van het proefschrift. Juist omdat gewoontes met betrekking tot bronvermelding een argument vormden om Van Liempt vrij te pleiten, zou het voor de objectiviteit van het oordeel van de CWI beter zijn geweest enkele niet-betrokken deskundigen op het gebied van biografisch onderzoek te raadplegen, temeer daar de CWI zelf kennelijk twijfels had. Volgens haar hoeft een correcte vermelding van bronnen de leesbaarheid niet in de weg te staan; terecht, want er zijn legio voorbeelden van studies die én goed leesbaar én goed geannoteerd zijn. Verder meent de CWI dat de opvatting (‘van de oude stempel’) die de promotores aanhangen ‘in geval van een proefschrift of andere wetenschappelijke publicatie vatbaar [is] voor betwisting’. Waarom ging zij hier dan toch in mee? Omdat er in het betreffende vakgebied ‘een palet aan meningen [over passende bronvermelding, RA]’ bestaat. De opvatting dat ‘spaarzaam met bronvermeldingen moet worden omgegaan’ is daarom ‘niet zodanig onredelijk [...] dat het volgen ervan de conclusie wettigt dat door beklagde inbreuk is gemaakt op de wetenschappelijke integriteit’.²⁷

Dat laatste is maar de vraag. In *De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening*, die iedere promovendus moet onderschrijven, staat immers: ‘Door correcte bronvermelding wordt duidelijk gemaakt welke de intellectuele herkomst is van de geciteerde of geparafraseerde teksten’. En: ‘Gepresenteerde informatie is controleerbaar. Als onderzoeksresultaten

24 CWI RUG, 25.

25 CWI RUG, 25.

26 CWI RUG, 25.

27 CWI RUG, citaten op 25-26.

openbaar worden gemaakt, blijkt duidelijk waar de gegevens en de conclusies op zijn gebaseerd, waaraan ze zijn ontleend en waar ze te controleren zijn'.²⁸

Ook Renders zelf hamerde regelmatig op het belang van zorgvuldig bronnengebruik, bijvoorbeeld in de 'biografie-special' van *Vrij Nederland* uit september 2018: 'De ethiek van de biograaf is altijd verbonden met de omgang met zijn bronnen' en 'Een biograaf is een kunstenaar onder ede. Hij mag geen feiten verzinnen, moet zo goed mogelijk archiefonderzoek doen, en zoals elke schrijver, geen teksten overnemen van anderen'. Renders eindigt zijn artikel met een sneer naar een Amerikaanse biografie die royaal uit andere biografieën bleek te hebben geput en 'vergeten zou zijn verwijzingen naar die andere biografieën te maken. Een slecht geheugen geeft een goed geweten'.²⁹ Kennelijk had Renders zijn eigen criteria even niet paraat bij de supervisie van zijn promovendus Van Liempt.

Geen inhoudelijk oordeel – of toch?

Het LOWI, dat de uitspraak van de CWI in hoger beroep beoordeelde, bevestigde dat er sprake was van onvolledigheden en onzorgvuldigheden in *Gemmeker* en adviseerde dit te herstellen door bijvoorbeeld een lijst van errata aan de pdf-versie van het proefschrift toe te voegen.³⁰ Het LOWI beperkte deze aanwijzing echter tot Van Liempts omgang met primaire bronnen. Wat betreft de verwijzing naar secundaire bronnen stelt het LOWI dat wetenschappers niet in alle gevallen 'zijn gehouden om de wetenschapshistorie weer te geven tenzij er een prioriteitsclaim wordt gelegd' – dat wil zeggen als iemand beweert als eerste iets onderzocht of ontdekt te hebben.³¹ Volgens het LOWI was hiervan geen sprake, maar wat dan te denken van het volgende? *Volkskrant*-journalist Ellen de Visser vroeg aan Van Liempt of het niet vreemd was dat er pas zo lang na de Tweede Wereldoorlog een boek lag over *Gemmeker*, waarop hij antwoordde: 'Die vraag is meteen het antwoord: dit boek is er gekomen vanuit mijn verontwaardiging dat het er nog niet was. Daar is niemand schuldig aan, maar ik vond het moeilijk te verdragen'.³² Is dat geen prioriteitsclaim?

Verder zou volgens het LOWI het verwijzen naar een eerdere publicatie alleen nodig zijn als het een 'essentiële bron is, bijvoorbeeld omdat het een gezaghebbend boek betreft'.³³ Maar wat is precies gezaghebbend? Het

28 Vereniging van Universiteiten, *De Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening. Principes van goed wetenschappelijk onderwijs en onderzoek* (2004 [2014]) 5 en 8.

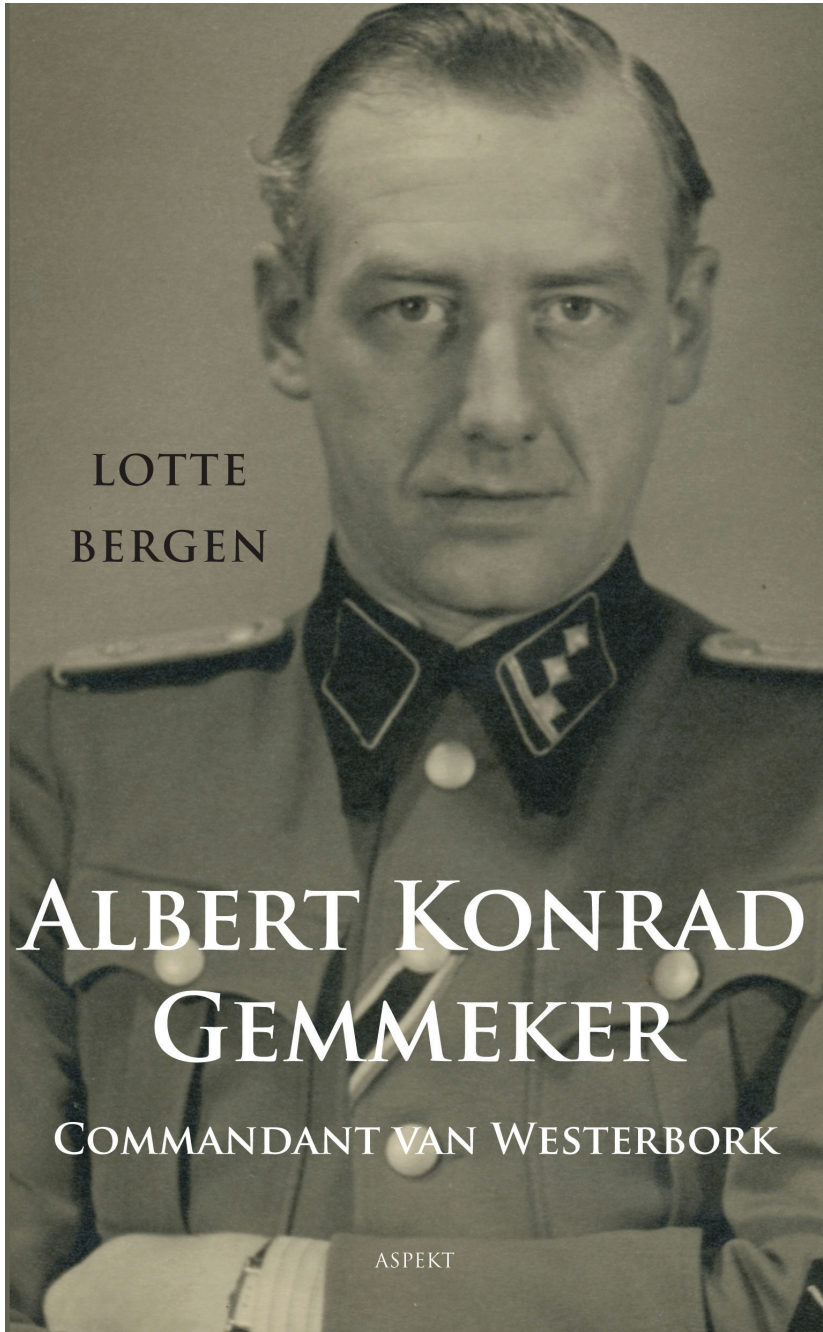
29 Hans Renders, 'Ethiek en biografie. Heb mededogen, maar begin geen liefdesrelatie met je onderwerp', *Vrij Nederland* 79:9 (2018) 97-99.

30 Advies LOWI 11, 16.

31 Advies LOWI 11, 14.

32 Ellen de Visser, 'De Westerbork-commandant die tachtigduizend Joden de dood injoeg, en ermee wegwam', *de Volkskrant*, 3 mei 2019, <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/v/2019/de-westerbork-commandant-die-tachtigduizend-joden-de-dood-injoeg/>.

33 Advies LOWI 11, 14.

LOTTE
BERGEN

ALBERT KONRAD
GEMMEKER

COMMANDANT VAN WESTERBORK

ASPEKT

Omslag van Lotte Bergens biografie *Albert Konrad Gemmeker. Commandant van Westerbork* uit 2013

© Uitgeverij Aspekt.

LOWI geeft geen uitleg of onderbouwing van wat het daaronder verstaat. Impliciet keurt deze instantie het dus goed dat Van Liempt weigert de goed gefundeerde studies van Van der Zee, Bergen, Moraal en Van Riet over Westerbork en Gemmeke serieus te nemen. En dat doet hij als hij in een e-mailcorrespondentie met Droog de Gemmeke-biografie van Bergen uit 2013 typeert als ‘een adequate samenvatting van wat er toen al bekend was over Gemmeke’ en eraan toevoegt: ‘ik heb het niet als een biografie in de gangbare definitie beschouwd’.³⁴

Volgens het LOWI is het niet onzorgvuldig dat Van Liempt niet nadrukkelijker naar secundaire bronnen verwees. Het geeft daarvoor drie redenen, die alle drie voor discussie vatbaar zijn. Ten eerste zou er binnen het desbetreffende vakgebied geen consensus bestaan over de wijze van brongebruik. Toch hamert Renders, als een van de belangrijkste vertegenwoordigers van dit veld, in meerdere publicaties op het belang van nauwkeurige bronvermelding. Ten tweede zou Van Liempt geen prioriteitsclaim hebben gelegd, maar dat deed hij – en plein public – wel. Ten derde zouden de secundaire bronnen in kwestie niet zodanig gezaghebbend zijn dat Van Liempt er naar had moeten verwijzen. Er lagen echter vier serieuze, recente wetenschappelijke studies over het onderwerp van het proefschrift. De argumenten van het LOWI zijn dus weinig steekhoudend. Wie het als student zou wagen zich achter dergelijke redeneringen te verschuilen bij een plagiaatklacht zou vermoedelijk niet ver komen.

Het belang van een kritische omgeving

Dubieuze onderzoeks- en publicatiepraktijken en regelrechte fraude hebben één ding gemeen: ze spelen zich af in een omgeving waar te weinig supervisie en intervisie is bij het verrichten van wetenschappelijk onderzoek.³⁵ Idealiter hebben de onderzoeksleider of supervisor en de onderzoeker regelmatig contact, in alle fasen van het onderzoeksproces. Dat schept een educatieve band en bovendien kan een begeleider in een vroeg stadium signaleren of er iets mis dreigt te gaan. Een gebrek aan supervisie kan allerlei oorzaken hebben: tijdsdruk, te grote afstand, te veel bewondering voor de onderzoeker of een combinatie hiervan. Adequate intervisie kan worden gesaboteerd door intimidatie of regelrechte misleiding.³⁶

34 E-mail Ad van Liempt aan Bart Droog op 14 mei 2019, geciteerd in Bart FM Droog, ‘De zaak Ad van Liempt. “Ook dat was dom van mij”. Ad van Liempt reageert’, *Droog Magazine*, 21 juli 2019, <http://www.droog-mag.nl/2019/vl/ad-van-liempt-weerwoord-1.html>.

35 Zie Schuyt, *Tussen fout en fraude*, 77-78.

36 Zoals in het geval van Diederik Stapel. Zie Ruud Abma, *De publicatiefabriek. Over de betekenis van de affaire-Stapel* (Nijmegen 2013).

Horen, zien, zwijgen. Beeldhouwwerk ontworpen door Tom Otterness voor Sprookjesbeelden aan Zee, onderdeel van Museum Beelden aan Zee in Scheveningen sinds 2004. © Tessa Lobbes.

Ontbrak het bij Van Liempt aan een kritische omgeving? Dat lijkt wel waarschijnlijk. De CWI schrijft immers: '[...] de verwijtbaarheid aan het adres van beklagde wordt gemitigeerd door het gegeven dat zijn werk onderworpen is geweest aan de supervisie van zijn promotores en de beoordeling door een beoordelingscommissie [...]. Aan een promotietraject is coaching van de promovendus inherent. Eventuele gebreken in het eindproduct, het proefschrift, zijn daarom in beginsel niet voor de volle honderd procent uitsluitend op het conto van de promotus te schrijven'.³⁷ Als promotoren te weinig kritisch zijn, zou je mogen verwachten dat een onafhankelijke beoordelingscommissie de gebreken wél signaleert en op revisie aandringt. Dat is hier om onduidelijke redenen niet gebeurd.³⁸

Dat Van Liempt zo'n vooraanstaande, machtige positie in de wereld van de media had, verklaart mogelijk ook waarom er geen publieke discussie kwam over zijn proefschrift. Opiniestukken als die van Lodewijk Brunt werden nergens geplaatst.³⁹ Doorgaans zijn kranten en weekbladen er als de kippen bij om fraude en plagiaat aan de kaak te stellen, maar het lijkt erop alsof zij er in dit geval hun vingers niet aan wilden branden. Renders verklaarde in een interview: '[...] hij is een succesvol en machtig man', waarbij hij expliciet verwees naar Van Liempts status in de mediawereld.⁴⁰ Dat een machtige positie in een maatschappelijk veld bescherming kan bieden tegen kritiek binnen de wetenschappelijke wereld en zelfs tegen fraudebeschuldigingen is ook de conclusie van de Amerikaanse historicus Jon Wiener in zijn boek *Historians in Trouble*: 'Historians targeted by powerful outside groups can face intense media scrutiny and severe sanctions for transgressions, while historians connected to powerful outside groups can be shielded from the media spotlight as well as from the consequences of malfeasance [...]'.⁴¹

Er ontstond een sfeer van pro en contra Van Liempt⁴², waardoor Van Liempt en zijn medestanders de kritiek konden wegzetten als een 'poging tot karaktermoord', een op de persoon gerichte hetze. Hadden de CWI en het LOWI hem immers niet vrijgepleit? Dat in beide rapporten óók geconcludeerd werd dat het proefschrift vol onzorgvuldigheden zat en dat de promotores hiervoor medeverantwoordelijk waren, kon gemakkelijk worden genegeerd. Renders

37 CWI RUG, 26.

38 In de beoordelingscommissie hadden zitting Dirk Jan Wolfram, Stefan van der Poel, Marjan Schwegman en Johannes Houwink ten Cate. Laatstgenoemden gelden als bij uitstek deskundig op dit gebied en waren bekend met de relevante publicaties.

39 Zie noot 9.

40 Christien Boomsma, 'RUG-begeleiders Van Liempt nu ook onder vuur', *Ukrant*, 31 oktober 2019,

<https://ukrant.nl/rug-begeleiders-van-liempt-nu-ook-onder-vuur/>.

41 Jon Wiener, *Historians in Trouble. Plagiarism, Fraud, and Politics in the Ivory Tower* (New York 2004) 2.

42 Zie bijvoorbeeld Jouke Turpijn, 'Een open debat over werk Van Liempt is nu onmogelijk', *Het Parool*, 27 april 2019, <https://www.parool.nl/columns-opinie/een-open-debat-over-werk-van-liempt-is-nu-onmogelijk-b588fo41/>.

deed dat bijvoorbeeld in een Engelstalig overzichtartikel uit 2021, waarin hij schreef dat Van Liempt al voor zijn proefschrift een ‘renowned scholar of the Second World War’ was en dat zijn biografie ‘was received positively by the national press in Holland’.⁴³ Dat Van Liempt werd vrijgepleit van plagiaat vermeldt Renders ook, maar niet het oordeel van de beide commissies dat er verder wel het nodige mis was met dit proefschrift. Ook Van Liempt zelf verkiest dat laatste te maskeren. In een paginagroot kranteninterview van 15 januari 2022 stelt hij dat er op zijn bronvermeldingen niet ‘erg veel [...] aan te merken is’, en dat ‘het allemaal [is] goedgekeurd’ door twee promotores, een leescommissie en een promotiecommissie.⁴⁴

Integriteit is een houding

Socioloog, jurist en oud-voorzitter van het LOWI Kees Schuyt typeert in *Tussen fout en fraude* plagiaat als een ‘schending van de huisregels van de wetenschap’.⁴⁵ Je moet weten hoe het hoort in de wetenschap en je dient je ernaar te gedragen. Integriteit is een kwestie van fatsoen en wetenschappelijke integriteit is een kwestie van wetenschappelijk fatsoen. Zo’n positieve formulering vraagt om een positieve invulling, bijvoorbeeld: je moet eerlijk zijn in je wetenschappelijke werk en ook zorgvuldig. Het gaat hier niet om de semi-juridische regels waar integriteitscommissies mee werken maar om een *houding*. Zo’n integere houding moet in iemands hele persoon geworteld zijn en in iemands hele werk tot uitdrukking komen (het woord integriteit verwijst daarnaar).

Dat vraagt om een academische omgeving waarin die houding vanzelf spreekt. Die omgeving staat echter onder druk. Universiteitsbestuurders belijden bijvoorbeeld academische principes en normen (zoals integer handelen), anderzijds bevorderen zij bij hun wetenschappelijke staf de impuls om prestige en subsidies te verwerven. Een promotie levert de betrokken faculteit (of instituut daarbinnen) een substantiële som geld op, in 2019 zo’n € 70.000.⁴⁶ De gretigheid van Renders en Bosscher om Van Liempt

43 Hans Renders en David Veltman, ‘A Profusion of Perspectives. The Year in the Netherlands’, *Biography* 44:1 (2021) 119. DOI: <https://doi.org/10.1353/bio.2021.0019>.

44 De webversie van het interview verscheen een dag eerder op nrc.nl: Coen Verbraak, ‘De jaren vijftig saai? Daar werden de kiemen gelegd van modern Nederland’, *NRC Handelsblad*, 14 januari 2022, <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/01/14/ad-van-liempt-de-jaren-50-saai-er-zaten-echte-vernieuwers-bij-a4079309>.

45 Schuyt, *Tussen fout en fraude*, 99.

46 Zie bijvoorbeeld Jasper Been, Koen Marée en Bart Hekkema, ‘Voor elke promotie krijgt de universiteit geld. En de promovendus betaalt de prijs’, *Erasmus Magazine*, 10 mei 2019, <https://www.erasmusmagazine.nl/2019/05/10/voor-elke-promotie-krijgt-de-universiteit-geld-en-de-promovendus-betaalt-de-prijs/>.

als promovendus binnen te halen past in dit beeld, maar de keerzijde van dergelijk universitair beleid – het risico op tekortschietende kwaliteit en op schending van wetenschappelijke integriteit – moet te denken geven. Bij inzicht verwerven in de werking van wetenschap, inclusief de belangen en machtsprocessen die er een rol spelen, kan het analyseren van casussen heel leerzaam zijn. De casus-Van Liempt is daarbij om meerdere redenen, hierboven aangeduid, uiterst instructief.

Ruud Abma is cultuurpsycholoog en wetenschapshistoricus. Hij is als extern lid verbonden aan het Descartes Centrum voor Wetenschapsgeschiedenis en Wetenschapsfilosofie van de Universiteit Utrecht. Hij publiceerde onder andere over de geschiedenis en filosofie van de sociale wetenschappen (*Over de grenzen van disciplines*, 2011), over fraude in de wetenschap (*De publicatiefabriek. Over de betekenis van de affaire-Stapel*, 2013) en over de moderne universiteit (*Denken als ambacht. Wat universiteiten kunnen bijdragen*, 2020). E-mail: R.Abma@uu.nl.